

Takács Izabella

A XVI. SZÁZADI MAGYAR KÓDEXEK MÁRIA-PRÉDIKÁCIÓI

Mary Sermons in Sixteenth Century Hungarian Codices

Kutatásom tárgyát a XVI. századi magyar kódexekben a Mária haláláról és mennybemene-
teléről leírt prédikációk ismertetése képezi. A prédikáció műfaja és a kódex-családok ismer-
tetése mellett a nyelvi, valamint a stílári és tartalmi egyezéseket és eltéréseket vizsgáltam
meg a Tihanyi-, a Horvát- és a Kazinczy-kódexben.

Kulcsszavak: kódex, középkor, Mária halála és mennybemenetele, prédikáció, Temesvári
Pelbárt

1. A PRÉDIKÁCIÓ

Szűz Máriával és a róla szóló tanokkal a mariológia foglalkozik. A Mária-
dogmák a Szűz Máriáról alkotott hittételek, amelyek a katolikus egyház és a
görögkeleti egyházak szélsőséges Mária-kultuszának a teológiai alapjául szol-
gálnak. Öt dogmát tartunk számon:

1. Mária szüzessége, 2. Mária istenanyasága, 3. Mária szeplőtelen foganta-
tása, 4. Mária mennybevétele, 5. Mária címei. Dolgozatom szempontjából a 4.
dogma lényeges, ez tételében így szól: „XII. Pius pápa 1950. november 1-jén
hirdette ki a legújabb Mária-dogmát apostoli konstitúciójában. A pápai nyilatko-
zat szerint Mária, miután földi pályáját betöltötte, testestől és lelkestől felvitetett
a mennyi dicsőségbe. E dogma a szeplőtelen fogantatás teológiai követke-
zménye: ha Mária mentes volt az eredeti bűntől, akkor mentesnek kellett lennie
ennek következményétől, a haláltól vagy legalább a testi enyészettől. Az egyház
továbbá a középkori, testet megvető aszkétikus életszemlélettel szemben e dog-
mával a testnek, az anyagnak teológiai keretek között lehetséges felmagasztalá-
sát is célozza” (GECSE 1973:119.).

A Szentírásban semmi sem szerepel Mária halálának, ill. mennybevételének
körülményéről. A szenthagyomány is hallgat róla. A hittudósok következtették
ki, hogy testestül és lelkestül felvitetett a mennybe. Az 1950-es dogma kihirde-
tése után a lourdes-i kegyhelyen Bernadettnek, mintegy bizonyítékként, ezekkel
a szavakkal jelenik meg Mária: „Íme, a szeplőtelen szűz.”

A Bibliában János evangéliumának 26. versében olvasható a következő:
„Jézus azért, mikor látja vala, hogy ott áll az ő anyja és az a tanítvány, akit

szeret vala, monda az ő anyjának: Asszony, imhol a te fiad!” (SZENT BIBLIA 1968:119.) Tulajdonképpen ezen az idézett részen kívül Mária fogantatásáról, haláláról és mennybemeneteléről más utalást nem tartalmaz a Biblia.

A keresztény művészetekben Jézus mellett a leggyakoribb téma Mária. A kódexek tartalma szinte teljes egészében egyezik a *Legenda Aurea*ból ismert mennybevételével, csakhogy a kódexfordítók hozzáadtak, ill. elvettek az eredeti történetből. A történetekről a következőket olvashatjuk: „Amikor közeledik halála órája, egy angyal hoz neki pálmaágot a Paradicsomból. Mária kérésére csodálatosképpen a tizenkét apostol hazakerül távoli missziós útvjáról, és összegyűlik halálos ágyánál. Krisztus is megjelenik angyalokkal és szentekkel, magához veszi Mária lelkét, és felviszi a mennybe. Az apostolok kikísérik Mária holttestét a sírhoz. Az élen halad a szűzi Szent János apostol, akire Jézus rábízta anyját, ő viszi a paradicsomi pálmát: ez védi meg a menetet az ellenséges érzületű zsidóktól. Szt. Péter és Szt. Pál viszi a holttestet; Szt. Péter eközben a 114. zsoltárt énekl, s ezzel a Szűzanya holttestét kapcsolatba hozza a frigidádával. (...) A legenda szerint egy zsidó föl akarja dönteni a ravatalt, ezért elveszti a kezeit, Krisztusba és Máriába vetett hite azonban utóbb meggyógyítja. Az apostolok három napon át virrasztanak a sírnál, míg Krisztus visszatér, és Mária lelkét egyesíti feltámasztott testével. Mária ezután ujjongó angyalok kíséretében felvétetik a mennybe.”

(JUTTA SEIBERT 1994: 218.) Ugyanezen könyvnek a Mária mennybevételével foglalkozó szócikkéből megtudhatjuk, hogy az Apokrif iratok tartalmazzák az istenanya lelkének felvételét a mennybe. A korai középkor óta Mária halálának és mennybevételének külön ünnepe van: augusztus 15-e, Nagyboldogasszony. Az ünnep meglétét Szent Gellért püspöknek köszönheti Magyarország. E napon az eredeti elképzelés szerint Mária halálát, temetését és mennybevételét ünnepli az ortodox és katolikus világ.¹

Ábrázolása a keleti és nyugati művészetekben eltér: míg a keleti egyház művészete kezdetben csak Mária lelkének mennybevételét ábrázolja, addig a nyugati művészet Mária test szerinti felvételét is bemutatja.

A prédikáció jelentése eredetileg igehirdetés (melyet a pap mond el), egyházi beszéd (katolikusoknál). Rendszerint a templomi szószékről hangzik el, és valamely bibliai szövegrész magyarázatából indul ki. Célja az egyház tanításainak terjesztése.²

A prédikáció tárgyválasztásában az elmélkedéshez hasonlít, „mert mind a kettő etikai és dogmatikai problémák népszerű kifejezését tartalmazza. A két műfaj olykor nehezen különíthető el: elmélkedéseket beszédként is elmondtak, prédikációk pedig olvasmányszöveggént elmélkedéssé alakultak”. (V. KOVÁCS 1987: 154.)

¹ Bővebben: Jankovics 1997: Nagyboldogasszony címszó, 226.

² Uo.

Klaniczay Tibor (KLANICZAY szerk. 1964: 138.) szerint „a kolostori olvasmány és tömegpropaganda kettős igényét egyszerre kevés műfaj elégítette ki oly maradéktalanul, mint a késő-középkori prédikáció”. Lényeges volt a prédikációk előadásmódja is, hiszen a meggyőző előadással a hívek megingott hitét könnyebb volt visszaszerezni. „Az előadó mellett azonban az előadásmód sem volt elhanyagolható – folytatja Klaniczay (uo. 138.) –, gondoskodni kellett a gyakran nehezen érthető vagy a józan észnek nagyon is ellentmondó vallásos tételek világos, a tanulatlanok számára is közérthető, szemléletes megfogalmazásról.(...) Az így keletkező hatalmas latin prédikációs kötetek már kifejezetten az anyanyelven való tolmácsolást szem előtt tartva készültek, tekintetbe véve a tömegek ízlését, az őket izgató, időszerű problémákat is.” Kutatásom tárgyát a XVI. századi magyar kódexekben a Mária haláláról és mennybemeneteléről rögzített prédikációk ismertetése képezi.

2. KÓDEX-CSALÁDOK

A Mária haláláról szóló prédikációk forrásaként Temesvári Pelbárt³ *Stellarium*át tartják számon az irodalomtörténészek. A *Stellarium* magyar szövege legbővebb a Horvát-kódexben, ezt követi a Tihanyi-, majd a Kazinczy-kódexnek a Mária haláláról szóló prédikációja. De említést kell tenni a Teleki- és Érdy-kódexnek még két rövidebb szövegéről is.

Szűz Mária a katolikus és görögkeleti egyházban is megkülönböztetett tiszteletben részesült (és részesül napjainkban is). A XVI. században állította össze Petrus Canisius a ma is használatos lorettói litániát. A litániákban (s a kódexek Máriáról szóló tanításaiban, siralmaiban, prédikációiban is) a középkori, népi Mária-kultusz nyilvánul meg. E litániák Máriát számos olyan emberi, elsősorban női tulajdonsággal és értékkel ruházzák fel, amelyek az adott viszonyok

³ Temesvári Pelbártról (1440–1504) is említést kell tennünk a téma teljessége érdekében. A magyar középkor legjelentősebb író-prédikátora, egyúttal az egész kései kolostori irodalom legnagyobb alakja. Első könyve, a *Stellarium* Coronae Mariae Virginis (A boldogságos Szűz Mária csillagkoronája) címet viseli. A *Stellarium* azonban még nem annyira kézikönyv, mint inkább költői ihlettel megírt hálaajándék szerencsés felgyógyulása alkalmából. Naiv középkori rajongással is szolgálni kívánta Mária kultuszát: skolasztikus okoskodásokkal bizonyítani akarta azt, hogy az istenanya volt a legkiválóbb tudós és a legszebb földi lény. Életművében egyértelműen együtt vannak még a középkor tipikus vonásai. Mint hatalmas tudású ember, jártas volt a teológiában, filozófiában, az orvostudományokban, a fizikában, a természetrajzban és a csillagászatban. Persze csupán középkori értelemben: az egyháztól független tudományt élesen elítélte, és megvetette a világi kultúra minden megnyilatkozását. Kemény szavakkal bélyegezte meg a magyar nyelvű költészetet is, kiváltképp a pajzánabb szerelmi kantilénákat. Összegez és lezár egy hatalmas korszakot. Hatása is nagy, műveinek sok kiadása mellett erről tanúskodik, hogy magyar kódexirodalmunk prédikációs anyagának több mint a fele a Pomerium, kisebb mértékben pedig a *Stellarium* és *Rosarium* fordításán alapszik. (Klaniczay 1964:139–141.)

között a nők számára általában megvalósíthatatlanok és elérhetetlenek voltak. A szüzesség eszményítése, az „engedelmes szűz” magasztalása a női sorsba való belenyugvásnak a tanát népszerűsítette. Mária, miután földi pályáját betöltötte, testestül és lelkestül is felvittetik a mennyei dicsőségbe.

Hogy az említett kódexekben miként és milyen módon, terjedelemben jelennek meg a Mária haláláról és mennybemeneteléről szóló prédikációk, a következő alfejezetekben igyekszünk megvilágítani.

Timár Kálmán tanulmányait véve alapul (TIMÁR 1927a; TIMÁR 1927b) négy kódexíró szerzetesrendet különböztetünk meg. Ezek a ferencesek, dömések, pálosok és karthauziak. Az általam kijelölt három kódex közül kettőt, a Kazinczy- és a Tihanyi-kódexet a ferenceseknek, a Horváth-kódexet pedig a domonkosoknak tulajdonítja. Ezen belül is a ferencesek kódexei közül az apácák használatára írt könyvek két csoportra oszlanak: klarisszáknak és Szt. Ferenc harmadrendjének szánt kódexek csoportjára. Mindkét ferences kódexünk a Klára-szüzek használatára íródott, feltehetőleg az óbudai központban.

A Tihanyi-kódex a tihanyi apátság tulajdona, keletkezési éve 1530, 1531, 1532. Több írója is van.

Az egyik kódexet Toldy Ferenc nevezte el Kazinczyról, aki sokat tett „a régi magyar irodalomért”. A kódex három férfikéz munkája. Múltjáról annyit ír Volf György (VOLF 1877)⁴, hogy a könyv Egerből került a Múzeumba, ahol „Szent beszédek és legendák 1526–1541” címen szerepel. A három szerző feltüntette keletkezésének évszámait: 1526, 1527, 1541.

A másik kódex úgyszintén Toldytól kapta a nevét, Horvát Istvánról nevezte el „a régi magyar irodalom iránti érdemeiért”. A könyvet egy szerző írta 1522-ben.

3. A KÓDEXEK SZÖVEGEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Figyelembe véve, hogy igen terjedelmes szövegekről van szó, lebontottam értelmezésemet két kisebb egységre, mégpedig:

- 3.1. nyelvi és stiláris párhuzamokra és eltérésekre
- 3.2. tartalmi egyezésekre és eltérésekre.

3.1. NYELVI ÉS STILÁRIS PÁRHUZAMOK ÉS ELTÉRÉSEK

A Tihanyi-kódexben gyakoriak a latin idézetek, s attól függetlenül, hogy több kéz munkája, a kódex nyelvezete és helyesírása változatlan. A szövegben található utalások azt bizonyítják, hogy szerzetesrendi apácáknak íródott, hiszen ezeket szólítja meg a másoló, mert mint Volf György (VOLF 1877: XI.) megjegyzi az előszóban: „...codexünk még fordításnak sem eredeti, hanem csak másolat. Mutat-

⁴ Volf György: Előszó. RMK. VI. kötet. Bp. MTA könyvkiadó hivatala. 1877. Az előszóban mindhárom kódex eredetével, keletkezésével, nyelvezetével részletesen foglalkozik.

ják az olyan törlései, mint a 149., 184., 253. és 38. lapon, melyek csak vigyázatlan leírásból származhatnak, valamint az olyan íráshibái, mint halot (22.l.), uigezet (84.l.) ...Ezek a szavak olyan eredetire mutatnak vissza, melyben a szóvégi k helyett c volt írva. A leíró aztán sietségből hol ezt t-nek, hol meg emezt c-nek nézve, c vagy k helyett t-t, t helyett meg k-t írt. Minthogy codexünkben az ilyen hiba ritkán található, valószínűnek tartom, hogy olyan munkából van másolva, melyben a szóvégi c-nek k-ra változtatása már megvolt, következésképp azok a hibák is előfordultak, vagyis hogy olyanból van leírva, mely maga is másolat volt.”

A Kazinczy-kódex három férfikéz munkája. Az első rész, amelyet az 1526-os évszámmal láttak el, a „leggyakorlottabb” kéz írása. Ez a kódex is másolat, tehát írója nem egyszerűen fogalmazója a kódexnek.

Volf György kutatásaira alapozva megállapításaimat, kijelenthetem, hogy a Horvát-kódexet egy kéz írta, mégpedig ugyanaz, amelytől a Cornides Codex és Szent Margit legendája is származik. Nem véletlen, hogy ez a prédikáció a legterjedelmesebb, írója előszeretettel „kiszól” az olvasóhoz. Ezekből a kiszólásokból megállapítható, hogy a kódex szerzeteseknek íródott.

Mielőtt kitérnék a tartalmi ismertetésre, figyeljük meg a betűk használatát. Mivel ez nem nyelvi dolgozat, csak a magánhangzók jelölését gyűjtöttem ki a szövegekből.

Mai jelölések	Tihanyi-kódex	Kazinczy-kódex	Horvát-kódex
a	a	a	a
á	a	a	a, aa
e	e	e, oe	e, ee
é	e	e	e, ee
i	i	i, y, e	y, e, j
í	e, i	i	ev
o	o	o	o
ó	o	o, u	o
ö	oe	oe	ev
ő	oe	oe	ev, eu
u	v	v	u
ú	v	v	u
ü	u, i	oe	ev
ű	y	ve	ev, v

Ha egymás mellé állítjuk a magánhangzók jelölését, láthatjuk, hogy a mai jelöléssel teljes mértékben egyezik az *a* és *o* betű mindhárom kódexben. Azt is

megfigyelhetjük, hogy az *ü* és *ű* betű kivételével szinte teljes az átfedés a Tihanyi- és Kazinczy-kódexben. A Horvát-kódex azonban eltéréseket mutat, hiszen egyedül ez domonkos kódex, ebben találhatóak hosszas kiszólások az olvasókhoz. Továbbá ez szól a „civil” olvasóhoz, míg a Tihanyi- és a Kazinczy-kódex a szerzetesrendi apácákhoz fordul. Mindemellett a betűjelölések is a Horvát-kódexben térnek el jelentősen.

Mivel nem lenne áttekinthető az értelmezés, ha folyamatosan váltogatnánk a kódexek szövegét, ezért előbb külön-külön ismertetjük a tartalmukat, s majd utána, a fejezet végén mutatunk rá az ellentétekre és párhuzamokra.

A következő fejezetben a gyakori ismétlések miatt a kódexeket ekként jelöltük: Tihanyi-kódex=TK, Kazinczy-kódex=KK, Horvát-kódex=HK.

3.2. A MÁRIA HALÁLÁRÓL ÉS MENNYBEVITELÉRŐL SZÓLÓ SZÖVEGEGYSÉGEK ISMERTETÉSE

3.2.1. A TIHANYI-KÓDEX

„*Kezdetik nağ zep predikacio: azzonunk marianak halalarol*” – hirdeti a TK 337. lapja. Szerzője jelzi, hogy három nagy részre tagolódik a szöveg. Első része Mária halálának tisztességéről szól, második része testének és lelkének boldogság megdicsőüléséről, a harmadik pedig halála módjáról.

A szerző hosszú bevezetőben taglalja a földi halandók gyötrelmes kimúlását, de mivel Mária látta fia halálát, neki nem kell szenvednie. Hogy miként válik el a test a lélektől, így magyarázza „*Mikepen azért az természet haitya az lelkoet a telthoez: hoğ eğma[tul el nem zakadhatnanak: ezoenkepen az zeretet: [okal Ionkab haithia az lelkoet.*” (TK 345.).

A továbbiakban Szent Pál apostol szerint Mária angyali vigasztalást kap, halálakor az apostolok mind lejönnek, világosság veszi őt körül, mikor felvétetik a mennyek országába. Mint írja, háromszor nyílik meg a mennyország: először áldozás napján, másodszer Mária mennybevétele napján, harmadszor pedig ítéletnapon.

A második rész Mária testének és lelkének boldogságos megdicsőüléséről szól: az Úr jobbára kerül, hogy vele együtt uralkodjon. Ádám vallomását is olvashatjuk, melyben bevallja az Úrnak, hogy miután Évával vétkeztek, méltán üzettek ki a paradicsomból. Az egyetlen ellenpélda Mária: „*...az ziz mariaba: [sem lelki: [sem tel]ti zeploe nem uala: touaba firfiunak hattal||ma[saga ala [sem uettetek: mert oe mind firfiaknak: mind azzoniallatoknak azzona (...) es melto hoğ ki uetetoet legoen: amaz koezoen]eğoes atokbol: por uagh es porra lez*” (TK 359.).

Ádám mellett a próféták is más-más jelentéstartalommal gazdagítják Mária testét és lelkét. Az első próféta szerint Mária színe az arany, mert az meg nem

rozsdásodik, állandóan ontja ragyogó fényét. Mózes próféta arra emlékezteti Jézust, hogy olyan szekrényt kért tőle, amely meg nem rothad: ez Mária teste, hiszen ennek szentségében lakozott Jézus. Átala ez a test rothadatlan kell hogy legyen, ezért testben és lélekben fel kell támasztani, és a mennyország angyalai előtt fel kell magasztalni. Olvashatunk még Szt. János, Szt. Lukács evangéliumaiból is, melyek szerint a test és a lélek elválaszthatatlan. Szent Antal is kéri, hogy prédikálhasson, neki bizonyosságul meg is jelenik Mária, s látható, hogy teste valóban sértetlen.

A harmadik részben Mária Jézus kinszenvedésének színhelyeit járja be. Ekkor megjelenik Jézus, aki így szól anyjához: „*Ime az the zent fiad az vr ielus crístus: teőoedet tiztoeletes aniat uar: harmad napon azert az teístoel ki uetetoel: es az boldok]agra vitetoel: hođ az the ieloen uotodal az menei karokat meg vidamućad: es az zent lelkoet megh vigaztaliad.*” (TK 372.)

Ezen felszólítás után átadja anyjának a pálmafaágat, amelyet majd halála után maga előtt vitet Mária, valamint egy gyászruhát, amelyben testet ölthet majd halála után. Ezek után szólítja a szent szüzeket, majd az apostolokat, akik leborulnak lába előtt, s Máriát az „Üdvöz légy, Mária” ma is fennmaradt szövegével köszöntik: „*Iduoez legh í]tnnek ania: malasztal telles: vr uađon the ueled: teuagh aldot azzonoknak koezoette: es aldot the mehednek goemoelche: kiknek koezoenetoeket azzonunk imigen fogada...*” (TK, 376.)

Ezek után Mária felveszi a gyászruhát, és megáldja a szüzeket, majd felajánlja magát fiának. Ekkor belép a mennyei kar Máriát dicsérni, s illat száll. Mária lelke minden fájdalom nélkül átvándorol fia szívébe. Jézus felkéri az apostolokat, hogy anyja testét vigyék a Jozafát völgyébe. A szüzek megfürdetik Mária testét, de „inkább a víz tisztult meg tőle”, majd golyocsba tekerve, pálmafával előtte haladva elviszik az apostolok a Jozafát völgyébe. A hitetlen zsidók megtámadják a menetet, ekkor csodák történnek, nagy köd támad, az egyik lázadó keze a nyoszolyához ragad: vaksággal veretik meg a támadók serege. Szent Péter a pálmának gyümölcsét adja a megtérteknek, akik visszanyerik látásukat.

A koporsó Jézus kérése szerint három napig marad a völgyben, végig illatfelhő veszi körül. Harmadnap eljön az Úr, s kijelenti, hogy mivel Mária nem vállalta a bűnt, a rothadást sem kell viselnie, végül az apostolok kihirdetik: „*Azzonunk teíste es leloekbe fl vetetoet menorzagba.*” (TK 385.)

Mikor Mária felkerül fia hajlékába, dicséri, mondván, hogy biztosan jobb itt egy nap, mint a földi ezer. Jézus is köszönti anyját, megmutatva neki a Napot, a Holdat és a csillagokat.

A tíz mennyei kar dicsőíti Máriát. Minden szeráfkár dicsőítő éneke után egy-egy csillagot kap koronájába, míg eljut fia jobbára, aki a végén megáldja őt.

3.2.2. A KAZINCZY-KÓDEX

Szintén a földi halandók fájdalmas kimúlásának ismertetésével kezdődik a kódex, de Máriára ez nem vonatkozik, mert ő halálakor három tisztséget kap fiától: a fájdalom nélküli halált, a keserűség nélküli kimúlást, s mindezeket nagy isteni vigasztalással. Az is ismétlődő információ, hogy az ég háromszor nyílik meg: Urunk mennybemenetele napján, másodszor Mária halálakor, harmadszor az utolsó ítélet napján fog megnyilni. Márián kívül a szent vigasztalás tisztségét a szent asszonyok is kiérdemlik.

Míg a Tihanyi-kódexben maga Jézus adja át anyjának a pálmafaágot és a gyászruhát, a KK írója szerint ezt Gábiel angyal nyújtja át Máriának. Miután Mária végiggyötrödi fia szenvedéseit, kéri Jézust, vegye magához. Édességet érez maga fölött, mikor Gábiel jelenik meg a következő szavakkal: „*Im az te zent fjad vr ielus Criſtus: tegoedet tyztoeletes aňat uar, mert harmad napon az teſtboel ky vettoel: es az meňey bodog[agba uitettoel (...) hoztam nekoed en azonomnak: eđ pal||ma fanak agat: melet halalodnak utanna eloetted uites: ennek foeloete eđ ġaz ruhat.*” (KK 13.35.)

A KK-ban Mária kéréseket küld Gábiellel a fiához. Ezek szerint: halála idején jöjjenek le az apostolok, hogy mielőtt meghal, még egyszer láthassa őket; második kérése, hogy halálakor ne lásson ördögöket; harmadik pedig, hogy halálnak kínját ne kelljen elszenvednie. Ezek után megjelenik köd közepette Szent János, akit Mária felkér, hogy harmadnapon testét temesse el. S átadja neki a pálmaágot is, hogy koporsója előtt vigye.

Az apostolok és szűzek ezek után Máriát dicsérik és siratják. Mária megáldja őket, majd felajánlja lelkét fiának, hiszen ezt bűn nélkül megőrizte, s így egyé válhatnak. Újabb csoda tanúi lehetünk: „...*azzonunknak lelke zent teſtboel ky mene zenth fyanak kebelebe es ime legottan koernoel ueuek az ve zent lelket az angalok...*” (KK 17.35.)

Tulajdonképpen ezzel zárul Szűz Mária lelkének, s kezdődik testének története. E szerint Jézus elrendeli, hogy a Jozafát völgyébe vigyék, ahová ő harmadnap el fog jönni. A szent szűzek megfürösztik, de inkább a víz szenteltetik meg a szent testtől. Majd tiszta gyolcsba takarják be, és nyoszolyába helyezik. A szűz testét apostolik veszik körül, Szent Péter és Szent Pál viszik a nyoszolyát, Szent János pedig a pálmalevelet előttük. A menetet köd és angyalok serege veszi körül. A Jozafát felé tartva a sereget lázadók támadják meg, de aki a nyoszolyához ér, megvakul. Péter apostol egy pálmalevelet ad nekik, mondván, dörgöljék meg vele a szemüket. Aki hívő, visszanyeri a látását, aki hitetlen, vak marad. A Jozafát völgyében koporsót találnak, ebbe helyezik Mária testét. Itt harmadnap megjelenik Jézus, s a rothadásnak szeplőitől is megmentve anyját, testestül-lelkestül felvéteti a mennybe „*Es Ime leg||ottan azzonunk marianak lelke: zent teſtthoez iarula: es az kopor|obol: megh dicoeioelt teſtel ioeue ky...*” (KK 24.o5.)

Még egy lényeges zárómomentuma van ennek a kódexnek, hogy az apostolok a koporsót felnyitva, a szent testet benne nem találják, hanem csak a gyászruhát és a gyoicsot, amelybe a testet betakarták. Ez a bizonyítéka annak, hogy Mária testestül-lelkestül felvételre a mennyországba.

3.2.3. A HORVÁT-KÓDEX

A három kódex közül a HK tartalmaz legrészletesebb leírást *Az zonyonk zeplevtelen zvy marianak halarol es menyorzagban valo fel vitelyrevl.* Az teszi még érdekessé a szöveget, hogy számos kétség, kételkedés, kiszólás (*No teeryevnk bezedevnkre*) van a kódexben, amire a fordító magyarázatot is ad. Rögtön a szöveg elején az angyalok rácsodálkoznak Mária mennybemenetelére, majd a fordító azonnal válaszol is a feltett kérdésre, hogy miért is van ez így: „*Ellok vagy dolog. Mykoron valamy dolog vagy allat jgeen nagy. Tahat emberek chudallyak. Maodzer mykoron az dolog vy es zoktalan. harmadzer mykoron valamy dolognak oka el vagon tytkoltatuan.*” (HK, 106. 25.)

A kódex három egységre tagolódik: az első Mária szentséges haláláról, a második Mária malasztjáról, a harmadik pedig Mária testének és lelkének boldogságos megdicsőüléséről szól.

Az első rész részletesen tárgyalja halálát, amely nem is halál (a magyarázat szerint), hanem inkább nevezhető elmúlásnak, változásnak, vagy mennybevételeknek. Kérdéseket tesz fel az író, így próbál kétségeinkre választ találni. Például arra, hogy ismerhette-e Mária halálának évét. Szenteket idéz, s így vonja le a következtetést, hogy biztosan Mária is ismerte, mert erre minden ember kíváncsi. Érdekes, hogy a példák felsorolásában még Senecát is idézi: „*Byzontalan az mynemev helyen vaar tegedet az halal. te kedeg menden helyen varyad az halalt, menden helyen egyenlevyen felyed.*” (HK, 113. 1o.)

Újabb kérdésekkel szembesülhetünk, ha tovább olvassuk a szöveget. Az bizonyos, hogy Mária gyónt, szentséget vett magához, de azt nem tudni, hogy az utolsó kenetet felvette-e vagy sem. Erre azonnal különböző tanokat sorol fel, s kétségeinket igyekszik eloszlatni, hogy ezek ismeretében valószínűnek tartjuk a kenet felvételét. Még azt a kérdést is felveti a HK, hogy amennyiben Mária tiszta volt minden bűntől, akkor mentesülnie kellett a haláltól is.

Mégis meg kell hálnia, mert a szöveg magyarázata értelmében, az eretnekeknek meg kellett bizonyosodniuk arról, hogy Jézus anyja nem angyal.

A második rész a három malasztal kezdődik, ezek szerint Mária az egyetlen földi halandó, aki mentesül a fájdalomtól, a keserüségtől és a félelemtől.

A malasztok magyarázata megegyezik a TK szövegével (TK 10. 0.). A TK nem említi, de a KK és a HK is úgy írja le, hogy Mária térdepelve kéri felvételt a mennyekbe. Fájdalmat, tehát nem szabad éreznie, mert már átélte fia fájdalmát, szomorúságot sem érezhet, hiszen vele vannak az apostolok, az angyalok, Krisztus s a mennyei szeráfkarok.

A HK részletesen leírja Mária mennybevétele: illatár és fényesség találkozása együttes feltűnése a jel, amely a mennyekbe szólítja.

A HK szerint is eddig kétszer üresedett meg a menny: először Krisztus mennybemenetelekor, másodsor Mária mennybevételenek napján, s harmadszor az ítélet napján fog megüresedni.

A HK-ben olvashatunk egy ajánlást is, amelyben az író arra szólítja fel az olvasókat, hogy mindenki Máriát válassza oltalmazójának.

A harmadik malasztot is hosszan tárgyalja a kódex, mely szerint mindenki fél a haláltól, de mivel Mária nem vétkezett, ő nem fél, mert tudja, hogy méltó Isten szeretetére. Nem lát ördögöket sem, hiszen vele vannak az angyalok.

A harmadik rész a leghosszabb, amely Mária mennybevétele írja le. Míg ezt a KK 16-tól 25-ig terjedő oldalszámban tárgyalja, a TK 371-től 398-ig tartó terjedelemben, addig a HK 144-től 220-ig terjedő lapszámban részletezi (KK 9. o., TK 27. o., HK 76. o.).

Mária koronájába mennybe érkezéséig minden karon egy-egy csillagot helyeznek, így tizenkét csillag ékesíti a fejdísz. Mária teste, mivel Jézusnak méltó hajlékként szolgált, melyből szűzen született, nem szabad, hogy elenyésszen.

A kódex szerint a tökéletes boldogság nem más, mint testestül-lelkestül felvéteni a mennyországba. Itt is felszólal Ádám, s beismeri, hogy neki a paradicsomban nincs helye, ellenben Máriát megilleti ez a dicsőség, hiszen ő nem vétkezett.

A próféták sorra dicsőítik Máriát: Jákob lajtorjához hasonlítja, amely az eget a földdel kapcsolja össze, s rajta angyalok futkosnak; Mózes égő bokorhoz hasonlítja; Dávid minden szentnél különbnek tartja, hiszen halála után is látja az Úr jobbán arany ruhában.

Mária elé vonulnak elköszönni tőle: Szt. Anna, Szt. József, a mártírok serege, a konfessorok, a szt. szüzek, minden boldog, az angyalok és isteni személyek, akik Mária szépségét dicsérik.

Amikor Mária mindezen túljut, az író nagyfokú líraisággal ecseteli, hogyan is kerül fel a mennyekbe: „*Es mykoron iutot volna ez al]o egekre es evrevlueen iutot volna vagy repevlt volna nagy hamar]aggal. az chyllagos eegre. hol azzonyonk marianak dychev]ege myat. lattatnak vala meg homalyo]odny az napnak || hodnak es chyllagoknak vilago]s]agy. mynd ezeknek felette fenledevzueen azzonyonk maria. Es mykoron neezneye mely nagyok az i]stentevl teremtetevt nap, hod, es chyllagok. kyk mynekevkn ky]dedevknek lattatnak mykoron menneel ky]leb chyllag nagyob az fevldnel.*” (HK, 197. 30.–198. 0. 5.)

Mikor Mária felér Krisztus országába, ekképp köszöntik őt: Bizonyosan jobb egy nap a te palotádban, mint ezernek rajta kívül (199. 05.). Krisztus is üdvözli anyját, körbemutatva a végtelen égbolton, majd Mária még 11 karon megy keresztül, míg trónszékébe helyezik, ahol Krisztus áldását adja rá, hogy együtt uralkodjanak az égben és a földön. A befejezés Mária dicséretéről zeng, aki méltón került az Úr jobbára.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Mindhárom szöveg nem egész húsz év leforgása alatt került lejegyzésre, forrásaik is azonosak, a másolótól függ, hogy mely szövegrészeket tartotta fontosnak lejegyezni. Az ismertetett kódexek közül kettő – a Tihanyi és a Kazinczy – a ferences és a klarissza szüzeknek íródott, míg a Horvát-kódex domonkos rendi. Alapszöveggként mindhárom fordítás esetében Temesvári Pelbárt *Stelláriumát* tartja számon az irodalomtörténet, ezért is érdekes látnunk, hogy egy-egy fordító mennyi szabadságot enged meg magának.

A rendek közti nyelvjárási különbségeket tükrözheti a nyelvi részben is bemutatott magánhangzó-táblázat. Hiszen az összehasonlítás során megállapítottuk, hogy a TK és a KK magánhangzó-rendszere az *ü* és *ű* betű jelölésének kivételével teljesen azonos, míg a HK ilyen szempontból is eltér.

Jegyezzük meg továbbá, hogy a HK a legolvasmányosabb és a legközvetlenebb, a fordító megszólítja az olvasót, kétkedő és magyarázó is egyben.

A szövegek tagoltságukban is eltéréseket mutatnak. A KK-ban nyomban Mária halálakor fiától kapott tisztségeivel kezdődik a szöveg. A HK és TK is hármas tagoltságú, a felosztás azonban eltéréseket mutat:

Tihanyi-kódex	Horvát-kódex
1. Mária halálának végbemenetele	1. Mária szentséges halála
2. Testének és lelkének boldogságos megdicsőülése	2. Mária malasztja
3. Halálának egyedisége	3. Mária testének és lelkének boldogságos megdicsőülése

Láthatjuk a sorrendbeli eltérést, de a szövegegységek átfedéseit is: TK1=HK2, TK2=HK3, TK3=HK1.

Gyönyörű hasonlatok vannak a kódexekben: Máriát, mint létrát említik, amelyen angyalok szaladgálnak a föld és az ég között, láthatjuk égő bokorként és szent szekrényként, amelyben kincsét, a gyermekét őrizte. Megtudjuk, hogy színe az arany. Égi jelek is feltűnnek, s ilyenkor, vagyis csodás dolgok bekövetkezésekor fényesség és illat árad, s ez az illat édes, mint a tömjén.

Mindhárom szöveg arra próbál bizonyítékot felmutatni, hogy Máriának nem csak a lelke, hanem a teste is felmagasztosult halála után.

A völgybe való menetelést a HK nem részletezi, viszont szövegátfedést mutathatunk ki a TK és a KK között. Érdekes megfigyelni, hogy a hitetlennek a TK szerint Szent Péter a pálma gyümölcsét adja át, míg a KK szerint pálma ágát. Másrészt a TK és a HK írója fontosnak tartotta megemlíteni Mária azon gondolatát, mely szerint biztosan jobb egy napot eltölteni Jézusnál, mint a földön

leélni ezret. Emellett a TK és a HK szól a Mária koronáját ékítő csillagokról, a KK róluk sem tesz említést.

Hozzáfűzi azonban az eddig ismertettekhez azt, hogy Mária, miután felvételt a mennyekbe, koporsóját az apostolok felnyitották, hogy meglássák, a szent test benne van-e, de nem találták, csak a gyászruhát és a gyolcsot, amelybe betakarták. Ez a bizonyítéka annak, hogy testestül és lelkestül is mennyországba került.

A HK olyan kérdéseket vet fel a már ismertetett párhuzamok mellett, amelyeket sem a TK, sem pedig a KK nem említ, pl: Ismerhette-e Mária a halálának évét? Felvette-e az utolsó kenetet?

Mindhárom kódex leírja, hogy háromszor üresedik meg a menny. Ezenkívül mindhárom kódexben mentesül Mária a fájdalomtól, a keserűségtől és a félelemtől.

Ezek a prédikációk is a középkori aszkétikus világnézetet vallják, hogy jobb bűn nélkül élni, mint bűnhődni. Lásd Mária példáját, aki szent életet élve megdicsőült. Ezek a legendaízü szövegek egybeolvasva egységes képet alkotnak Mária haláláról és mennybemeneteléről.

FORRÁSOK

- ALFÖLDY Jenő 1993. *Irodalmi fogalomtár*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BADALIK Bertalan O.P. püspök 1991. *Istennek Szent Anyja*. Szent Gellért Nyomda. Szeged
- BENEDEK Marcell főszerk. 1963. *Magyar Irodalmi Lexikon*. Akadémiai, Budapest
- CSANÁDI Imre szerk. 1957. *Középkori magyar írások*. Magvető, Budapest
- GECSE Gusztáv 1981. *Bibliai történetek*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- GECSE Gusztáv 1973. *Vallástörténeti kislexikon*. Kossuth, Budapest
- HAADER Lea–PAPP Zsuzsanna 1994. Horváth-kódex 1522. RMK XVII. Budapest
- HAMPE, Johann Christoph (Ford.: Kisnemes János) 1992. *A meghalás egészen más*. Agapé, Újvidék
- DR. HORVÁTH Cyrill 1899. *A magyar irodalom története*. I. Atheneum, Budapest
- HORVÁTH János 1988. *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Akadémiai, Budapest
- JANKOVICS Marcell 1997. *Jelkép-kalendárium*. Csokonai, Debrecen
- JUTTA SEIBERT szerk. 1994. *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, Budapest
- KLANICZAY TIBOR szerk. 1964. *A magyar irodalom története 1600-ig*. I. Akadémiai, Budapest
- PINTER Jenő 1909. *A magyar irodalom története a legrégebb időktől Bessenyei György fellépéséig*. I. Budapest
- RAPCSÁNYI LÁSZLÓ szerk. 1973. *A Biblia világa*. Minerva, Budapest
- SZABÓ Ferenc SJ 2004. *Keresztény gondolkodók a XX. században*. Agapé, Szeged
- Szent Biblia 1968*. Ford.: KÁROLI Gáspár. Bibliatársulat, Budapest
- Szentek lexikona 1994*. Ford.: BANGHA Katalin. Dunakönyv, Budapest (Eredeti cím: Clemens Jöckle: Lexikon der Heiligen)
- SZILÁDY Áron 1880. *T. P. élete és munkái*, Budapest
- TIMÁR Kálmán 1927. *Magyar kódex-családok*. I. Itk.60.

- TIMÁR Kálmán 1927. *Magyar kódex-családok*. II.ItK.210.
V. KOVÁCS Sándor 1987. *Észmetörténet és régi magyar irodalom. Tanulmányok*. Magvető, Budapest
VOLF György 1877. *Kazinczy-kódex*. Nyelvelméktár VI. Budapest
VOLF György 1877. *Tihanyi-kódex*. Nyelvelméktár VI. Budapest
ZOLNAI Gyula 1894. *Nyelvelmékeink a könyvnyomtatás koráig*. MTA. Budapest

Mary Sermons in Sixteenth Century Hungarian Codices

The topic of my research work was sermons written about the death and assumption of Mary in 16th century Hungarian codices. Next to introducing and writing about the genre of sermons, I studied similarities and differences in language, style and content between the Tihanyi, Horvát- and Kazinczy-codices.

Keywords: codex, the Middle Ages, the death and assumption of Mary, sermon, Pelbárt Temesvári